

Федорова О. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ГЕНДЕРНО-НЕНЕЙТРАЛЬНІ ЕКСПЛІЦИТНО МАРКОВАНІ НАЗВИ ОСІБ У СТРУКТУРІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ СТАТІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлюється проблема категорії роду іменників англійської мови. Авторка аналізує ряд теорій граматичної категорії роду та відстоює думку про неможливість виділення останньої в сучасній англійській мові. Сукупність засобів репрезентації гендера розглядається як функціонально-семантичне поле.

Ключові слова: гендер, граматична категорія, функціонально-семантичне поле.

З огляду на антропологічний поворот лінгвістики, її зацікавленість людськими вимірами мови та мовлення можна спостерігати стрімкий розвиток таких галузей мовознавства, як: гендерна лінгвістика та лінгвістична гендерологія, що зосереджені на вивченні гендерної варіативності мовлення та специфіки репрезентації гендера в мові та мовленні.

Гендерний аналіз англійської мови тісно пов'язаний з дослідженнями категорії роду. Як демонструє велика кількість наукових праць, в сучасній лінгвістиці не існує єдиної думки щодо природи, походження та структури категорії роду сучасної англійської мови, більше того, спірним залишається сам факт її існування. Суперечливість питання про суть категорії засобів репрезентації гендера в сучасній англійській мові, приваблює значну кількість науковців, що в свою чергу породжує різноманіття гіпотез, теорій. Вирішення даної проблеми є актуальним через необхідність розв'язання гендерних проблем як в самій англійській мові, так і сфері спільних відносин, права, засобів масової комунікації, освіти та літератури. Можна сміливо стверджувати, що в сучасному мовознавстві накопичений значний обсяг праць, що торкаються проблеми власне суті так званої категорії роду англійської мови. Зокрема, над питанням у свій час працювали М. Я. Блох, А. І. Смирницький, О. Есперсен [1; 2; 6] тощо, однак, на нашу думку, кожна з викладених теорій містить ряд суттєвих недоліків, що не дозволяють прийняти їх за основу при вивченні когнітивних, дискурсивних, соціолінгвістичних аспектів гендерної проблеми.

Отже, **авторка даної статті має на меті** визначення суті категорії засобів репрезентації гендера сучасної англійської мови. Для цього **буде вирішено такі завдання, як:** критичний аналіз ряду теорій категорії роду англійської мови, спроба опису системи засобів репрезентації гендера в рамках теорії функціонально-семантичного поля, визначення місця гендерно-ненейтральних експліцитно маркованих назв осіб в структурі ФСП статі англійської мови.

Найпоширенішою теорією про суть категорії роду англійської мови в сучасній лінгвістиці є, на нашу думку, теорія прономінально-субстантивної співвіднесеності. Наріжним каменем даної теорії є гіпотеза про особливий тип узгодження між анафором та антецедентом, що дає можливість визначити рід останнього. А. П. Мартинюк подає наступне визначення даного явища: “Узгодження – це регулярне підпорядкування особових, присвійних та зворотніх анафорів-займенників третьої особи однини їх антецедентам-іменникам за ознакою статевої належності референта-особи чи відсутності такої у референта-неособи” [3, с. 77]. Теорії дотримуються О. Есперсен, М. Я. Блох, Л. Г. Александер, Г. Світ, Ч. Хоккет та інші [1; 2; 9].

Один з найдетальніших описів прономінально-субстантивної теорії категорії роду

подає М. Я. Блох. На думку лінгвіста, категорія роду іменників в англійській мові виражається через обов'язкове співвідношення іменників з займенниками третьої особи однини. Останні є специфічними родовими класифікаторами іменників. Категорія роду чітко опозиційна і формується двома опозиціями, які пов'язані між собою ієрархічно. Вища опозиція характерна для всієї множини іменників, та поділяє їх на назви осіб (*person nouns*) та неосіб (*non-person nouns*). Нижнє протиставлення відбувається у множині іменників-назв істот, поділяючи їх на іменники чоловічого (*masculine*) та жіночого (*feminine*) роду. Як результат подвійного опозиційного зв'язку, виникає особлива трьох родова система, яка дещо хибно представлена традиційною термінологією: нейтральний рід (*neuter, i.e. non-person*), чоловічий рід (*masculine, i.e. masculine person*), жіночий рід (*feminine, i.e. feminine person*).

Велика кількість іменників-осіб англійської мови можуть одночасно належати до чоловічого та жіночого роду завдяки іменниково-займенниковим відношенням. Сюди належать такі терміни як: *person, parent, friend, doctor, cousin, president* тощо. Здатність виражати обидва роди робить родовий розподіл іменників змінною категорією. У множині родовий розподіл іменників англійської мови зазвичай нейтралізується у кожному конкретному висловлюванні, хоча рід її встановлюється опосередковано через співвідношення з однинною іменника [1, с. 52-55].

Ч. Хоккет, зазначає, що категорію роду в англійській мові можна визнати, лише відмовившись від вимоги взаємного неперетинання родових класів, або визнавши сім родів замість традиційно визнаних трьох. Сім родів визначені вченим на основі співставлення іменників з займенниками. Ч. Хоккет виділяє наступні роди іменників англійської мови:

- *John, boy, man – he;*
- *Mary, girl, woman – she;*
- *road, street, paper – it;*
- *citizen, president, dean, doctor – he, she;*
- *Billy-goat, ram, drake – he, it;*
- *Nanny-goat, boat, car, ship – she, it;*
- *baby, child, cat, dog, robin – he, she, it* [9, с. 183].

Незважаючи на значну кількість аргументів, які вище згадані автори наводять на підтримку своїх теорій, російська вчена Пушкіна Є. Н., що присвятила проблемі роду англійської мови кандидатську дисертацію, вважає їх досить сумнівними та піддає жорсткій критиці. Науковець зазначає, що відсутність фіксованого порядку прономінально-субстантивної співвіднесеності приводить до родової мобільності іменників сучасної англійської мови. Родова мобільність сприймається більшістю як певний відступ від прийнятих норм диференціації. Найбільш широко, доводить Є. Н. Пушкіна, мовознавці пояснюють причини співвіднесення того чи іншого займенника з фаунонімами, іменниками *child, baby*, назвами неживих предметів. Велика увага при цьому приділяється емоційному настрою того, хто говорить, його відношенню до референта. Нерідко, зауважує філолог, вибір того чи іншого займенника визначається розміром, формою, штучним чи природним походженням об'єкта, його активністю і виконуваною функцією, якщо мова йде про представників тваринного світу, родом занять, близькість автора до природи, особливостями його темпераменту та іншими мотивами [5, с. 4].

Однак часто застосування подібного роду пояснень виявляється складним і не дає бажаних результатів, особливо коли мова йде про досить обширний мовний матеріал. Саму ж необхідність додаткового пояснення відхилення від прийнятих норм

диференціювання, які зустрічаються досить часто, Пушкіна Є. Н. називає недоліком, який свідчить про непослідовність прономінально-субстантивної родової класифікації. Дослідниця висловлює думку, що мобільна прономінально-субстантивна родова класифікація регулюється часто суб'єктивною точкою зору мовця, його здатністю до образного сприйняття об'єктів дійсності [5, с. 7].

Піддає сумніву теорію про номінально-субстантивної співвіднесеності (зокрема її варіант, висунутий М. Я. Блохом) дослідниця М. Антонович: “Така точка зору здається неприйнятною, оскільки займенник є окремою частиною мови, риси якої не можуть бути екстрапольовані на іменник” [8, с. 32-33].

Чимало лінгвістів об'єднуються навколо протилежної гіпотези, яка лежить в основі ряду теорій категорії роду іменників сучасної англійської мови, що мають різні назви (категорія лексико-семантичного, референтного, понятійного, природного роду тощо), але спільне підґрунття – лексичне значення слова. Більше того, дана група теорій базується на припущенні про безпосередню мотивацію категорії роду категорією біологічної статі.

Зокрема А. І. Смирницький зазначає, що по відношенню до сучасної англійської мови можна говорити лише про семантичну класифікацію слів, в основі якої лежить розподіл їх референтів на осіб та неосіб з подальшим розподілом осіб відповідно до статі. Смирницький наголошує, що “... розподіл іменників по родах заснований не на граматичних, а семантичних та культурно-історичних принципах” [6, с. 148]. Солідарність у поглядах з мовознавцем демонструє лінгвіст Сидорова А., та Тимпко А [7]. А. А. також Н. А. Кобрина, Е. А. Корнеєва, М. І. Оссовська, К. А. Гузеева, Н. М. Раєвська та багато інших. Певні сумніви щодо суто лексичної природи категорії роду може викликати велика кількість пар іменників типу *actor – actress, widow – widower, poet – poetess*, які, на перший погляд, мають чітко виражені граматичні ознаки категорії роду (морфологічні маркери). Однак чимало науковців, зокрема Антонович М., вважають елементи *-ess, -er, he-, she-* (*manager – manageress, he-goat – she-goat, bull – cow*) суто лексичними словобудівними засобами [8, с. 32-33]. Такої ж точки зору дотримується Б. А. Ільш [10, с. 36] Смирницький А. І. пояснює той факт, що слово *actor* – “чоловічого роду”, а *actress* – “жіночого” тим, що це відповідає реальним екстралінгвістичним фактам, а не як наслідок будь-яких інших формальних граматичних особливостей даних слів [6, с. 148-150].

Але, на нашу думку, дана теорія також не позбавлена суперечностей: лексико-семантична родова класифікація іменників хоч і видається більш стійкою порівняно з попередньою, не спроможна пояснити родову приналежність багатозначних іменників, денотати окремих значень яких, співвідносяться як з особами різної статі, так і з неособами, чи неістотами взагалі.

Не заперечуючи існування в мові явищ анафоричних узгоджень в корпусі іменників та лексичних одиниць мотивованих статтю денотата, авторка притримується ідеї про відсутність в сучасній англійській мові категорії роду як такої і користуються моделлю функціонально-семантичного поля при описі засобів репрезентації статі та гендера.

У своєму дослідженні авторка керується наступним визначенням ФСП: “Функціонально-семантичне поле – це система різнорівневих засобів певної мови (морфологічних, лексичних, словотвірних, синтаксичних тощо), що взаємодіють на основі спільності їх функцій та базуються на певній концептуальній категорії. Відштовхуючись від даного визначення, ФСП статі розглядається як двостороння (змістово-формальна) єдність, що охоплює морфологічні, лексичні, словотвірні,

синтаксичні та ін. засоби англійської мови, які репрезентують в мові концептуальну категорію статі (та гендера в тому числі).

КК “стать”, яка лежить в основі ФСП статі сучасної англійської мови перебуває в складних ієрархічних зв'язках з такими концептуальними категоріями, як: “істота/неістота”, “особа/неособа”, “біологічна стать/гендер”, “чоловіча стать/жіноча стать”, “фемінінність/маскулінність”. В процесі вербалізацій вище згадані концептуальні категорії та їх поєднання розбивають корпус іменників та ІС сучасної англійської мови на ряд відповідних множин та підмножин, що надалі ми розглядатимемо як ФСП та ФСМ (функціонально-семантичні мікрополя).

Розглянувши концептуальні зв'язки базової категорії “Стать” з категоріями “Істота”, “Неістота”, “Особа”, “Неособа”, “Маскулінність”, “Фемінінність”, що репрезентуються множиною іменників та іменникових словосполучень англійської мови, автори визначились з місцем концептуальної категорії “Гендер” та мовних засобів, що її репрезентують у структурі ФСП статі: іменники та ІС, що лексикалізують КК “Гендер” є частиною функціонально-семантичного мікрополя гендера (куди також входять мовні елементи інших рівнів та інших частин мови) в складі ФСП статі.

Основою ФСП статі та ФСМ гендера служить палітра мовних засобів (морфем, слів, словосполучень), що виконують спільну функцію репрезентації статі та гендера відповідно.

Основним мовним рівнем репрезентації гендера є лексичний рівень в поєднанні з семантичним, оскільки саме лексика найбільше звертає увагу на смислові параметри мовної картини світу [4, с. 222]. Найбільшим потенціалом для репрезентації КК “Стать” володіють іменникові та займенникові засоби, завдяки їх здатності одночасно виражати такі категорії, як: “Особа”, “Істота”. Зважаючи на тісний зв'язок КК “Стать” з КК “Гендер”, систему засобів ФСП статі можна вважати одночасно і системою засобів репрезентації в мові категорії гендера. Особливо це стосується корпусу іменників та іменникових сполучень, що є назвами осіб сучасної англійської мови.

Оскільки в основі ФСМ гендера не лежить граматична категорія роду, то роль ядра виконують одиниці лексичного рівня *WOMAN* та *MAN*, що найбільш узагальнено та абстраговано виражають ознаки гендера. Відповідно до визначених ядер у структурі ФСМ гендера можна виділити два мікрополя нижчого рівня – ФСМ фемінінності та ФСМ маскулінності.

Співвідносні з даними лексемами експліцитні гендерні маркери утворюють в англійській мові різного об'єму групи похідних гендерно-ненейтральних експліцитно маркованих одиниць (*waitress, bar-girl, ball-boy, school-mistress, family man*). Окрім експліцитно-маркованих, до структури поля входить значна кількість імпліцитно-маркованих лексем типу: *mother, son, king, queen* тощо. Семантична структура кожного елемента поля в сукупності з частотою вживання в мовленні, належністю до літературної мови/діалекту, належністю до загальноновживаної лексики/сленгу (жаргону, архаїзмів, неологізмів) тощо визначає віддаленість елементів від ядра поля, а також входження його до численних лексико-семантичних груп в складі поля.

Експліцитно-марковані елементи ФСМ гендера переважно наповнюють наступні лексико-семантичні групи: назви осіб за професійною діяльністю, родом діяльності, назви осіб за етнічною, національною ознаками, за шлюбною ознакою, релігійною приналежністю та віросповіданням, територією проживання, посадою, рангом, належністю до політичних груп, партій, характером стосунків з особами протилежної статі.

Теорія функціонально-семантичного поля дозволяє мовознавцям розглядати

гендерно-ненейтральні експліцитно марковані назви осіб в зв'язку з іншими засобами репрезентації статі та гендера, в усій сукупності їх семантичних та функціонально-прагматичних зв'язків.

Перспективою даного дослідження є не лише подальший системний структурно-семантичний аналіз ФСП статі та його мікрополя гендера, а перш за все застосування напрацьованих висновків у сферах когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики, дискурсивної лінгвістики, порівняльного мовознавства.

Л і т е р а т у р а :

1. *Блох М. Я.* Теоретическая грамматика английского языка / Марк Яковлевич Блох. – М. : Высшая школа, 2000. – 380 с.
2. *Есперсен О.* Философия грамматики / Отто Есперсен. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. – 403 с.
3. *Мартинюк А. П.* Конструювання гендера в англомовному дискурсі / Алла Петрівна Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 292 с.
4. *Марчук Л. М.* Функціонально-семантичний аспект градації в українській мові / Людмила Миколаївна Марчук. – Кам.-Подільський : "Аксиома". – 2007. – 303 с.
5. *Пушкіна Е. Н.* Проблема рода в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.04 / Пушкіна Е. Н. – Горький, 1976. – 15 с.
6. *Смирницкий А. И.* Морфология английского языка / Александр Иванович Смирницкий. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1959. – 432 с.
7. *Тимпко А. А.* Род как историческая и социолингвистическая категория / А. А. Тимпко. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1985. – 46 с.
8. *Antonovych M.* Theoretical English Grammar / Myroslava Antonovych. – Івано-Франківськ : Прикарпатський університет, 1996. – 103 с.
9. *Hockett Ch.* A course in Modern Linguistics / Charles Hockett. – N.Y. : The Macmillan Company, 1958. – 233 p.
10. *Ilyish B.* The structure of Modern English / Boris Ilyish. – Л. : Просвещение, 1971. – 365 p.

В статье рассматривается проблема категории рода английского языка. Автор анализирует ряд теорий грамматической категории рода и отстаивает идею невозможности выделения такой категории в современном английском языке. Множество единиц языка, используемых для репрезентации гендера, рассматривается как функционально-семантическое поле.

Ключевые слова: *гендер, грамматическая категория, функционально-семантическое поле.*

This article deals with the problem of category of gender in English. A number of theories which view the category as a grammatical one are analyzed. The author insists on the absence of the grammatical category of gender in modern English. The means of representing gender are viewed as functional-semantic field.

Keywords: *gender, grammatical category, functional-semantic field.*

Шапочка Н. В.

Запорожский национальный университет

ПРЕДИКАТИВНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕКСТОВ НЕМЕЦКОЙ НАРОДНОЙ ПЕСНИ

В статье рассматриваются средства предикативной организации немецкой народной песни, а также характеризуются ее темпоральная, модальная и персональная сетки.

Ключевые слова: *предикативность, темпоральность, модальность, персональность.*

В ракурсе современных представлений о неразрывности языка и культуры рассматриваются традиционные лингвистические феномены – такие, как языковая и концептуальная картины мира, дискурс и текст, жанры и стили. Не является